

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
ELEWACJI PAŁACU LUBOMIRSKICH W PRZEWORSKU**

Opracowanie:

Kraków, Luty 2018

SPIS TREŚCI

1. INWENTARYZACJA OBIEKTU	2
2. RYS HISTORYCZNY	3
3. OPIS STYLISTYCZNO-ARCHITEKTONICZNY	4
4. STAN ZACHOWANIA	11
5. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE	37
6. PROPONOWANE POSTĘPOWANIE KONSERWATORSKIE	40

1. OPIS INWETARYZACYJNY OBIEKTU

Rodzaj i tytuł obiektu:	Pałac książąt Lubomirskich
Wpis do rejestru zabytków:	A-21/56
Adres:	Ul. Park 2, 37-200 Przeworsk
Czas powstania:	I poł. XVII w. – I poł. XIX w.
Materiał i technika wykonania:	Pałac murowany z cegły pełnej na zaprawie piaskowo-wapiennej. Ściany elewacji tynkowane. Dach czterospadowy, z drewnianą więźbą, pokryty blachą.
Autorzy, budowniczości obiektu:	Krzysztof Mieroszewski, Jan Giesmayer, Piotr Aigner, Fryderyk Bauman, Franciszek Książarski
Kubatura budynku:	ok. 5500 m ³
Powierzchnia elewacji:	ok. 1100 m ²
Zleceniodawca:	Muzeum w Przeworsku Zespół Pałacowo-Parkowy Ul. Park 2, 37-200 Przeworsk

2. RYS HISTORYCZNY

Budynek muzeum położony jest w północno-zachodniej części miasta Przeworska, w Zespole Pałacowo-Parkowym nad rzeką Mleczką.

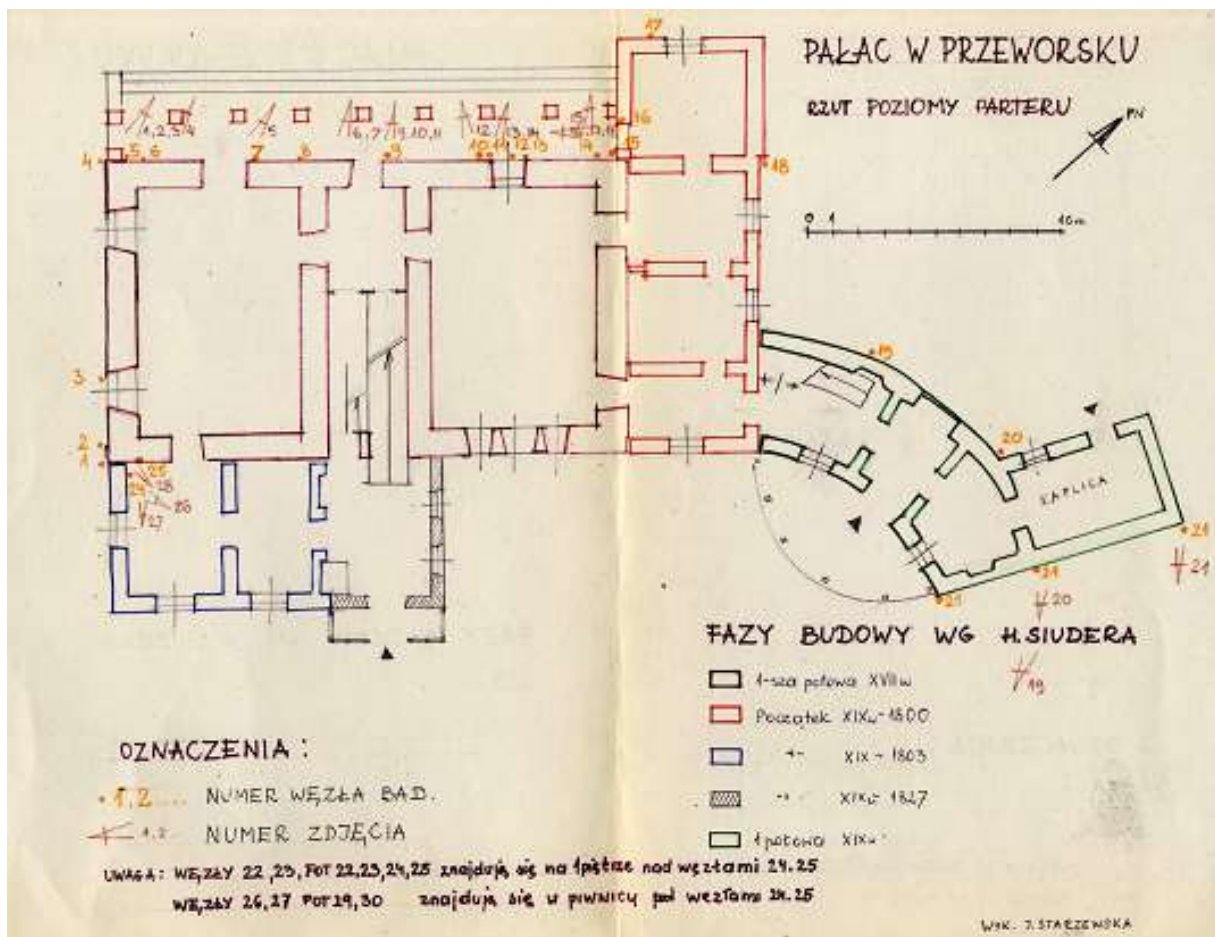
Pierwsze wzmianki o pałacu pochodzą z 1645-46 roku, pełnił on wtedy rolę fortyfikacji klasztoru OO. Bernardynów. Po przejęciu majątku przez nowych właścicieli, w 1798 roku sporządzono opis – inwentaryzację budynku. Opisano obiekt, jako budynek murowany podpiwniczony, mający sień, magazyn, skarbiec oraz zniszczone piętro. Ok. 1800 roku pałac przebudowano, dodano m.in. od zachodu osiem słupów, od północy cztery pokoje, oraz przebudowano piętro. W 1828 roku w Pałacu zainstalowano ogrzewanie.

W 1944 roku Pałac stał się własnością Państwa. Po zakończeniu II wojny światowej budynek pałacu pełnił różnorodne funkcje: siedziba urzędów i instytucji publicznych, mieszkania.

W 1970 roku przeprowadzono generalny remont budynku, przeznaczając go na cele muzealne. W latach 1976-77 przeprowadzono prace konserwatorskie przy malowidłach kasetonowych.

3. OPIS STYLISTYCZNO-ARCHITEKTONICZNY

W obecnej postaci, rzut parteru i bryła pałacu, to nieregularna forma powstała na skutek licznych przebudów, które miały miejsce w niemal czterystuletniej historii budynku. Pierwotna, renesansowa część ówczesnego dworu, zbudowana została na planie prostokąta, zorientowanego na osi północ-południe. Od strony północno-zachodniej, dobudowana została tzw. „Sala Mieszczańska”, a od strony północno-wschodniej, dwukondygnacyjna dobudówka (na planie wycinka koła), którą zamyka wzniesiona w XIX w. kaplica. Od strony zachodniej pałacu, znajduje się 8 filarów, tworzących rodzaj galerii. W jej podcieniach znajdują się elementy dekoracyjne. Całość założenia utrzymana jest w stylu angielskiego klasycyzmu.

Ryc. 1. Fazy budowy pałacu wg H. Siudera *

* „Sprawozdanie z uzupełniających badań architektonicznych pałacu w Przeworsku”. Autor opracowania: inż. arch. Janina Starzewska, zdjęcia: Andrzej Krzysaj. Przeworsk, 1983 r.

A) BUDYNEK

Elewacja południowa

Elewacja południowa w części parterowej boniowana. Na ścianie I kondygnacji tynki płaskie, zatarte na szorstko. Parter i I piętro oddzielone profilowanym gzymsem wykonanym w technice ciągnionej. Część poddasza wydzielona drewnianym profilowanym gzymsem (od dołu) i kasetonowym gzymsem okapowym (od góry). Ten ostatni wsparty na metalowych kroksztynach, pomiędzy którymi znajdują się małe okna, oraz ozdobione dekoracją malarską płyciny (okna i płyciny ujęte w profilowane obramienia wykonane z drewna). Na elewacji południowej znajduje się 6 otworów okiennych. Cokół obłożony płytami z kamienia.

Elewacja wschodnia

Na elewacji wschodniej znajduje się wejście w postaci przeszklonego wiatrołapu o konstrukcji drewnianej (prowadzi ono do pomieszczeń ekspozycyjnych). W części elewacji z wiatrołapem, drewniany taras (oparty na drewnianych kroksztynach), oddzielający strefę przyziemia od I kondygnacji. Drugie wejście do budynku, usytuowane jest pod łukowym tarasem. Konstrukcję jego płyty, oraz zadaszania wykonano z drewna (całość kompozycji tworzy rodzaj „altany”).

Ściany elewacji wschodniej do wysokości I piętra boniowane (z wyjątkiem części znajdującej się pod łukowym tarasem). Na I kondygnacji budynku, tynki płaskie, zatarte na szorstko. Fragment elewacji dobudówki wzniesionej na planie wycinku koła, w górnej części zwieńczony krenelażem. W tej części zlokalizowany również ceglany komin. Ściana kaplicy boniowana, zakończona naczółkiem. Gzysmy frontonu ozdobione detalem sztukatorskim w postaci kostek. Pośrodku tympanonu, okrągłe okno. Ściany parteru i I piętra głównego założenia pałacu, oddzielone profilowanym gzymsem wykonanym w technice ciągnionej. Część poddasza od dołu oddzielona drewnianym profilowanym gzymsem, od góry kasetonowym gzymsem okapowym (również drewnianym). Gzysm okapowy wsparty na metalowych wspornikach, pomiędzy którymi znajdują się małe okna, oraz płyciny z dekoracją malarską (okna i płyciny ujęte w profilowane obramienia wykonane z drewna). Na ścianie z wejściem do pomieszczeń ekspozycyjnych pałacu, w kondygnacji poddasza, znajduje się drewniany balkon z metalową balustradą. Po prawej i po lewej stronie balkonu usytuowane okapy, podparte na kroksztynach, pomiędzy którymi występują po dwa otwory okienne, oraz

po dwie płyciny z dekoracją malarską (okna i płyciny ujęte w profilowane obramienia wykonane z drewna). Na elewacji duża ilość otworów okiennych. Część cokołowa obłożona płytami z piaskowca.

Elewacja północna

Elewacja północna jest mocno zróżnicowana. W jej skład wchodzi ściany kaplicy, elewacja dobudówki wzniesionej na planie wycinka koła, ściana głównego korpusu pałacu, oraz fragment ściany tzw. „Sali Mieszczańskiej”.

Elewacja kaplicy, boniowana, zakończona naczółkiem. Gzymsy frontonu ozdobione detałem sztukatorskim w postaci kostek. Po środku tympanonu, okrągłe okno. Na parterze ulokowany otwór wejściowy, oraz okno. Cokół obłożony płytami piaskowca.

Łukowa w rzucie elewacja dobudówki, w części przyziemia boniowana. Na jej pierwszej kondygnacji tynki płaskie, zatarte na ostro. Parter i pierwsze piętro oddzielone gzymsem opartym na metalowych kroksztynach. Na pierwszej kondygnacji 2 małe okna, oraz otwór wejściowy. Całość zakończona krenelażem. Cokół obłożony płytami z kamienia.

Ściana głównego budynku pałacu, oraz tzw. „Sali Mieszczańskiej”, w strefie parterowej boniowana, z cokołem obłożonym płytami z piaskowca. Na pierwszej kondygnacji ściany głównego budynku pałacu tynki płaskie. Parter jest oddzielony od I piętra drewnianym tarasem, opartym na drewnianych wspornikach. W części poddasza drewniany balkon z balustradą, podtrzymywany przez metalowe kroksztyny. W strefie tej widoczny również, drewniany gzyms (od dołu) i gzyms okapowy, wsparty na metalowych wspornikach. Pomiędzy kroksztynami małe okno i dwie płyciny z dekoracją malarską (okno i płyciny ujęte w profilowane obramienia wykonane z drewna). Na elewacji cztery otwory okienne.

Elewacja zachodnia

Elewacja zachodnia charakteryzuje się przede wszystkim, usytuowanym w części parterowej rodzajem podcieni, które tworzy 8 filarów, oraz opierający się na nich drewniany taras z metalową balustradą. Ściany parteru w formie boniowanej. Na I kondygnacji tynki płaskie, zatarte na szorstko. W strefie poddasza otwory okienne i płyciny z dekoracją malarską (okna i płyciny ujęte w obramienia wykonane z drewna). Elewacja zwieńczona gzymsem

okapowym, wspartym na metalowych kroksztynach. Część poddasza oddzielona od I kondygnacji profilowanym gzymsem wykonanym z drewna.

Galeria dostępna jest poprzez trzy stopnie, ciągnące się przez całą jej długość. Na boniowanych ścianach podcieni, znajdują się elementy dekoracyjne takie jak: kartusz (umieszczony nad otworem okiennym, przedstawiający węża duszącego zającą, oraz drapieżnego ptaka, z rozpostartymi skrzydłami), herb Lubomirskich (umieszczony nad metalowymi drzwiami prowadzącymi do piwnicy), rodzaj gzymsów parapetowych (trzy z nich umiejscowione są pod pustymi obecnie niszami; jeden po lewej stronie okna zwieńczonego kartuszem). W ścianę wmurowane zostały również płyta z czarnego marmuru (dębniaka?), oraz płaskorzeźba z białego marmuru przedstawiająca popiersie (twarz ujęta z profilu, tors frontalnie) z wieńcem laurowym na głowie. Pod tą ostatnią inskrypcja: „SALVS AVGVSTA”. Na czarnej płycie również inskrypcja:

„IMMENSAS ACIES TVRCARVM

QVANDO IOANNES III

LECHIADV M VICIT REX

PATRIAEQ PARENS

HOSTEQ PROSTRATODVM LIBERAT

ILLE VIENNAM

SVRREXIT MOLES HAC NOVA

IN VRBE CRACI

ANNO DNI 1683 DIE IZ 7BRIS”

Filary podtrzymujące taras boniowane. Na trzech z nich umieszczone motywy dekoracyjne w postaci pary skrzydeł. Pomiędzy prawym a lewym skrzydłem strzała, skierowana grotem w dół. Na elewacjach „Sali mieszczkańskiej” i ścianach podcieni, w dolnej części cokół z płyt piaskowca.

Fot. 1. Elewacja południowa i elewacja zachodnia na zdjęciu archiwalnym *

Fot. 2. Elewacja zachodnia na zdjęciu archiwalnym z ok. 1939 r. *

* „Sprawozdanie z uzupełniających badań architektonicznych pałacu w Przeworsku”. Autor opracowania: inż. arch. Janina Starzewska, zdjęcia: Andrzej Krzysaj. Przeworsk, 1983 r

Fot. 3. Elewacja wschodnia na zdjęciu archiwalnym z ok. 1864 r.*

B) MALOWIDŁA

Ozdobne kasetony stanowią dekorację malarską wieńczącą elewacje budynku, tuż pod linią dachu. Malowidła przedstawiają motywy ornamentalne, kompozycje roślinne oraz kartusze herbowe (nad wejściem do pałacu- elewacja wschodnia) Gama kolorystyczna zawężona jest do kilku kolorów, przeważają zielenie i brązy, podkreślane białymi blikami. Każda płycina – malowidło oprawione jest w drewnianą, profilowaną ramę.

Wszystkich płycin rozmieszczonych na każdej elewacji jest 50, większość w formie zbliżona do kwadratu, jedynie na elewacji wschodniej, nad balkonem w formie romboidalnej oraz na narożnikach, wąskie prostokątne.

* „Sprawozdanie z uzupełniających badań architektonicznych pałacu w Przeworsku”. Autor opracowania: inż. arch. Janina Starzewska, zdjęcia: Andrzej Krzysaj. Przeworsk, 1983 r

Technika wykonania

Malowidła pierwotnie wykonane zostały w technice temperowej. W XIX wieku popularna była tempera kazeinowa, dlatego można przypuszczać, że właśnie w tej technice wykonano malowidła na elewacji pałacu w Przeworsku.

Podłoże do malowideł wykonano z dwóch warstw tynku wapiennego, podkładowej gruboziarnistej i wierzchniej drobnoziarnistej. Po wyschnięciu tynku, nanoszono za pomocą „przepruch” rysunek, następnie malowano pigmentami sypkimi na spoiwie kazeinowym. Po zakończeniu prac malarskich każdą z płyt oprawiono w drewniane, profilowane ramy.

Podczas prac konserwatorskich w latach 1976 – 77 do scalania i rekonstrukcji malowideł użyto spoiwa akrylowego.

4. STAN ZACHOWANIA

A) BUDYNEK

Elewacja południowa

Stan zachowania ściany południowej należy określić jako średnio zniszczony. Najwięcej uszkodzeń widoczne jest w części parterowej ściany i na cokole. Na boniach zauważalne niewielkie ubytki tynków. Cokół miejscowo porażony korozją biologiczną i pokryty warstwami czarnej fałszywej patyny, która tworzy hamującą oddychanie muru barierę, w rezultacie powodując odpadanie powierzchni (Fot. 4.) Najgorzej sytuacja przedstawia się w lewej części elewacji, w okolicy istniejącej (zapewne nieszczelnej) rury spustowej. W miejscu tym wyprawy tynkarskie odspojone i pudrujące się (Fot. 5.) W dolnej części, cokół porażony glonami i porostami, rozwarstwiający się, z widocznymi zasoleniami (Fot. 6.) Stan I kondygnacji można określić ogólnie jako dobry. Brak wyraźnie odspojonych i obsypujących się fragmentów wypraw tynkarskich. Jedyne miejsce w którym odpadł tynk, znajduje się na gzymsie oddzielającym parter od I kondygnacji (zniszczenie powstało prawdopodobnie podczas montażu halogenu) (Fot. 7.) Poza tym na elewacji widoczne nieliczne zarysowania (Fot. 8.) W części poddasza wyprawy tynkarskie w ogólnym stanie dobrym. Drewniane elementy ozdobne (gzyms i obramienia) w stanie mocno zniszczonym, pokryte czarnym nalotem z widocznymi pęknięciami (Fot. 9.). Stolarka okienna po renowacji w 2017 r.

Fot. 4. Drobne ubytki wypraw tynkarskich, korozja biologiczna i zabrudzenia.

Fot. 5. Odspojone i pudrujące się tynki

Fot. 6. Korozja biologiczna i wykwity solne

Fot. 7. Fragment brakującego tynku

Fot. 8. Rysy przechodzące przez gzyms oddzielający I kondygnację od parteru

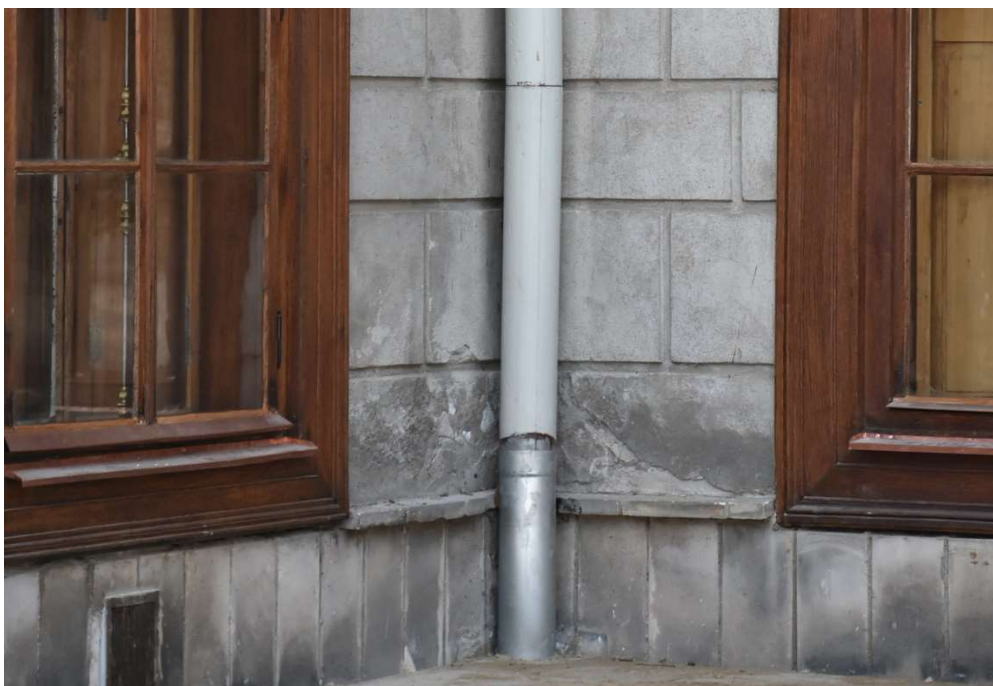
Fot. 9. Drewniane obramienie dekorowanej płyciny oraz fragment gzymsu

Elewacja wschodnia

Stan zachowania elewacji wschodniej należy określić jako średnio zniszczony. Na boniowanych ścianach części parterowej, drobne ubytki tynków. Cokoł porażony korozją biologiczną, oraz pokryty warstwą, czarnej fałszywej patyny, tworzącej hamującą oddychanie muru barierę. W pasie tuż nad cokołem, boniowane tynki miejscami odspojone, pudrujące się, z widocznymi zasoleniami (miejsca te znajdują się głównie w okolicach rur spustowych, prawdopodobnie nieszczelnych) (Fot. 10 – 14). Wyprawy tynkarskie na I kondygnacja elewacji, w stanie ogólnym dobrym. Brak widocznych miejsc odspojonego i obsypującego się tynku. Widoczne jedynie rysy, przechodzące przez gzyms oddzielający parter od I piętra (Fot. 15). Ceglany komin mocno uszkodzony. Lico cegły pokryte czarną patyną, w dużym stopniu zmurszałe i rozwarstwione (Fot. 16). Gzymsy frontonu kaplicy, miejscowo popękane, z łuszczącą się farbą (Fot. 17). W części poddasza, tynki w stanie ogólnym dobrym. Drewniane elementy elewacji (gzyms, obramienia, konstrukcja altany), mocno zniszczone, pokryte czarnym nalotem i glonami, spękane (Fot. 18). Stolarka okienna po renowacji w 2017 r.

Fot. 10. Wykwity soli w pasie nad cokołowym

Fot. 11. Warstwa czarnej patyny, odspojone tynki w załomie elewacji wschodniej

Fot. 12. Nieprawidłowo wykonana naprawa tynków w strefie nad cokołowej

Fot. 13. Odspojone i pudrujące się tynki

Fot. 14. Odspojone i pudrujące się tynki

Fot. 15. Pęknięcia ścian

Fot. 16. Ceglany komin

Fot. 17. Fragment gzymsu frontonu kaplicy (spękania i łuszcząca się farba)

Fot. 18. Drewniana konstrukcja altany

Elewacja północna

Elewacja północna w stanie średnio zniszczonym. W boniowanej części przyziemia widoczne niewielkie ubytki tynków. Cokół, oraz bonia znajdujące się tuż nad nim, pokryte czarną fałszywą patyną, (blokującą oddychanie murów), glonami i porostami, oraz wykwitami soli (Fot. 19). Tynki I-ego piętra w dobrej kondycji. Wyjątek stanowi pas tuż nad drewnianym gzymsem budynku wzniesionego na planie wycinku koła. W tym miejscu widoczna silna korozja biologiczna (Fot. 20). Na krenelażu wieńczącym budynek, miejscowo odpadające tynki (Fot. 21). Dolny gzyms frontonu kaplicy, miejscowo spękany, zauważalna odpadająca biała farba (Fot. 22). W najgorszym stanie znajduje się górna część ściany, „Sali Mieszczańskiej. W prawym narożniku widoczne zawilgocenia, zasolenia i pudrujące się wyprawy tynkarskie. Zniszczenia powstały zapewne w wyniku źle odprowadzonej wody opadowej z tarasu znajdującego się nad „Salą mieszczańską” (Fot. 23). Elementy drewniane (obramienia płyt, kroksztyny podtrzymujące taras znajdujący się na ścianie głównej bryły pałacu, gzyms), pokryte czarnym nalotem, spękane. Stolarka okienne po renowacji w 2017 r.

Fot. 19. Cokół oraz pas boniowania tuż nad cokołem

Fot. 20. Korozja biologiczna nad drewnianym gzymsem

Fot. 21. Fragment krenelażu

Fot. 22. Fragment dolnego gzymsu frontonu kaplicy

Fot. 23. Prawa górna część północnej ściany Sali Mieszkańskiej

Elewacja zachodnia

Elewacja zachodnia jest w złym stanie technicznym. W górnej części ściany „Sali Mieszczańskiej” (tuż bod tarasem), widoczne zawilgocenia i wykwit solne (Fot. 24). W części podokiennej, tynki na płycinie miejscowo odspojone z tendencją do pudrowania się (podobna sytuacja ma miejsce, w prawym dolnym narożniku tuż nad cokołem). Elewacja południowo – zachodnia „Sali Mieszczańskiej” w górnych i dolnych partiach, również zawilgocona, z wykwitami soli (Fot. 25). Stopnie prowadzące do galerii, zaatakowane przez korozję biologiczną z zauważalnymi ubytkami spoiny (Fot. 26). Na ścianach podcieni, widoczne miejscowe ubytki tynków i wryte ostrym narzędziem napisy (Fot. 27). W strefie nad cokołowej, w kilku miejscach zauważalne zasolenia (Fot. 28). Na elewacji podcieni, widoczne również pęknięcia i zarysowania murów (Fot. 29). Filary tworzące galerię, pokryte są napisami wrytymi ostrym narzędziem (Fot. 30). Na kilku z nich (w górnej części) widoczne odpadające tynki (fot. 31). Pilaster umiejscowiony w południowym narożniku elewacji podcieni, w górnej i dolnej strefie mocno zniszczony (odparzone i pudrujące się wyprawy tynkarskie) (Fot. 32, 33). Metalowe skrzydło drzwi, prowadzących do piwnicy pokryte warstwą czarnego lakieru, miejscowo skorodowane (Fot. 34). Ściana I pierwszego piętra w dobrym stanie technicznym. Brak widocznych ubytków na tynkach. Podobna sytuacja ma miejsce w strefie poddasza. Elementy drewniane znajdujące się na elewacji, mocno zniszczone. Na podniebieniu tarasu tworzącego podcienia, w kilku miejscach uszkodzone i odpadające deski (Fot. 35). Miejscowo zauważalna również pleśń. Drewniane obramienia okien i dekorowanych płycin, pokryte są czarnym nalotem, rozwarstwiające się (Fot. 36). Stolarka okienna po renowacji w 2017 r.

Elementy dekoracyjne (sztukaterie) usytuowane na ścianach galerii, wymagają natychmiastowej interwencji konserwatorskiej. Większość z nich pokryta została grubą warstwą farby lub cementowej zacierki (Fot. 37 – 39). Na niektórych widoczne pęknięcia (Fot. 40), oraz ubytki formy rzeźbiarskiej (Fot. 41, 42). Płyta marmurowa z przedstawieniem postaci, zabrudzona i pęknięta w lewym górnym narożniku (Fot. 43). Tablica z inskrypcją, pokryta jest warstwą naturalnej patyny. Litery są kute, czytelne (w przeszłości znaki były prawdopodobnie pozłacane). W prawym górnym narożniku zauważalne pęknięcie, litery mniej czytelne (fragment ten wygląda na element wtórny; litery wykute zostały w sposób odwzorowujący oryginał) (Fot. 44)

Fot. 24. Zawilgocenia i zasolenia na zachodniej ścianie Sali Mieszczkańskiej

Fot. 25. Południo-zachodnia elewacja Sali Mieszczkańskiej

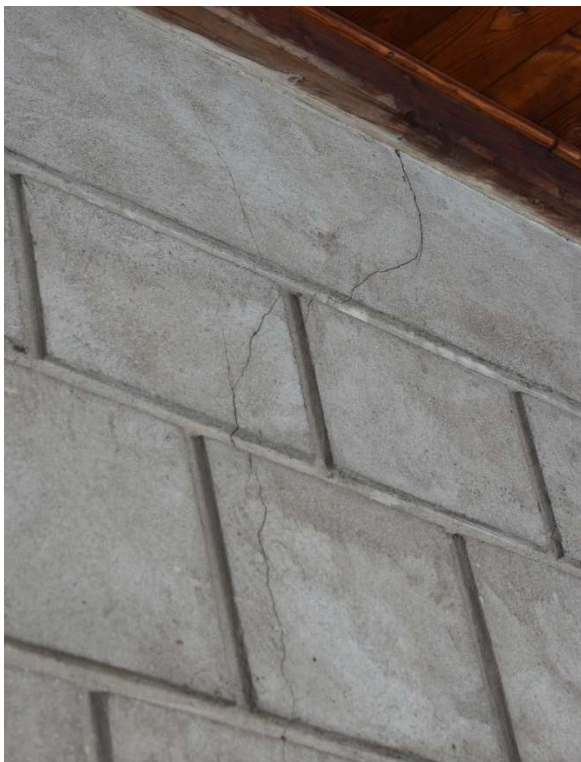
Fot. 26. Stopnie prowadzące do galerii

Fot. 27. „Pseudo graffiti” na ścianach podcieni

Fot. 28. Zasolenia w strefie nad cokołowej

Fot. 29. Pęknięcia i zarysowania murów

Fot. 30. Pseudo graffiti na filarze

Fot. 31. Odpadające tynki na filarze

Fot. 32. Odparzone tynki na pilastrze (część górna)

Fot. 33. Odparzone tynki na pilastrze (część dolna)

Fot. 34. Metalowe skrzydło drzwi wejściowych do piwnicy

Fot. 35. Fragment podniebienia tarasu nad galerią

Fot. 36. Drewniane obramienia ptycin

Fot. 37. Gzyms parapetowy pokryty cementową zacierką

Fot. 38. Gzyms parapetowy pokryty cementową zacierką i warstwą farby

Fot. 39. Gzyms parapetowy pokryty cementową zacierką

Fot. 40. Ozdobny kartusz widocznym pęknięciem i ubytkami formy rzeźbiarskiej

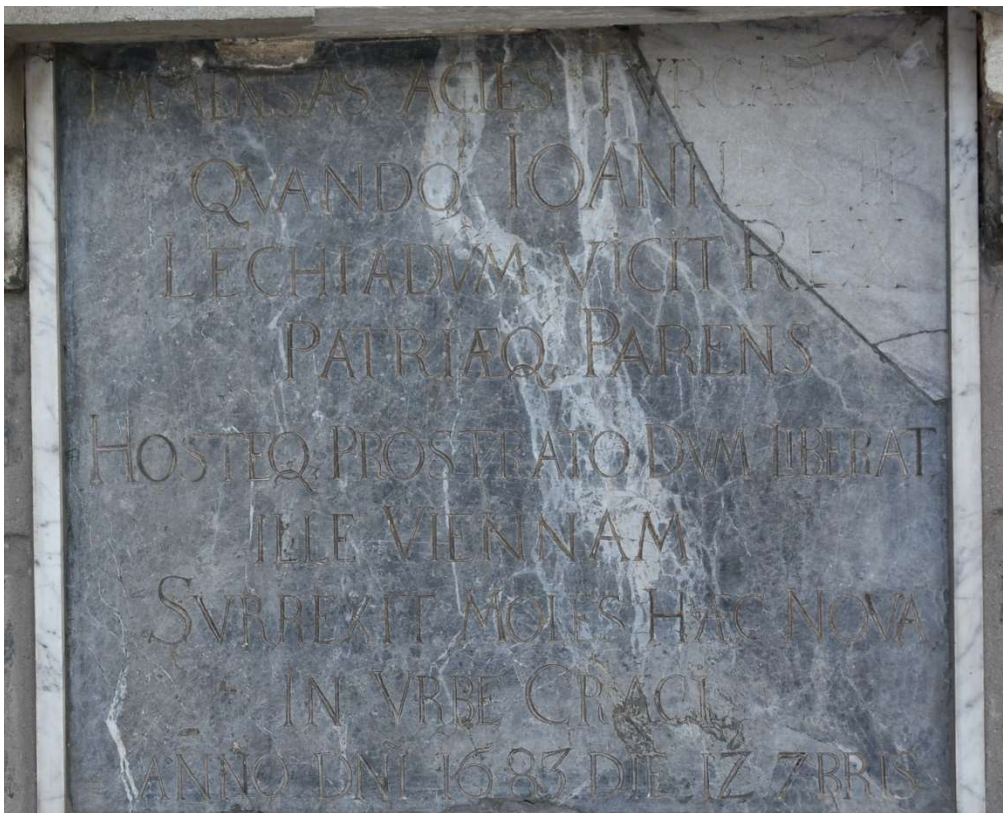
Fot. 41. Gruba warstwa farby oraz ubytek formy rzeźbiarskiej ozdobnej girlandy

Fot. 42. Gruba warstwa farby oraz ubytek formy rzeźbiarskiej w herbie Lubomirskich

Fot. 43. Marmurowa płyta z przedstawieniem postaci

Fot. 44. Marmurowa płyta z inskrypcją

B) MALOWIDŁA

Stan zachowania malowideł można określić jako zły. Na elewacji wschodniej widoczne są ubytki formy malarskiej. Przyczyną degradacji warstwy malarskiej jest szkodliwe działanie czynników atmosferycznych. Widoczne są również odbarwienia na powierzchni malowideł spowodowane zaciekaniami wody opadowej (Fot. 45). Na powierzchni tynków widoczne są niewielkie pęknięcia (Fot. 46), oraz odspojenia warstwy tynku, spowodowane rozsadzaniem zamrożonej wody (Fot. 47).

Na elewacji północnej malowidła zachowały się w najlepszym stanie. Oprócz zabrudzenia powierzchni malowideł, nie widać większych ubytków formy. Na powierzchni tynków widoczne tylko drobne krakelury, oraz ubytki warstwy malarskiej, wypławiły kolory.

Na elewacji zachodniej malowidła w kasetonach zachowane są w najgorszym stanie. Niektóre z kasetonów zniszczone są prawie całkowicie. Przyczyną zniszczeń prawdopodobnie jest szkodliwe działanie wody opadowej. Widoczne są duże ubytki tynków wraz z warstwą malarską, w większości uszkodzone są dolne partie kasetonów (Fot. 48). Oprócz dużych ubytków, w lepiej zachowanych kasetonach widoczne są drobne ubytki tynku wraz z warstwą malarską, Liczne spękania będą prowadzić do dalszej degradacji tynków, a co za tym idzie warstw malarskich. W bardzo złym stanie są też drewniane ramy. Z dokumentacji powykonawczej prac konserwatorskich wykonanych w latach 70 tych, można stwierdzić, że malowidła na zachodniej elewacji były w najgorszym stanie. Tylko jeden kaseton zachował się oryginalnie, natomiast większość kasetonów na tej stronie elewacji jest rekonstrukcją.

Na elewacji południowej malowidła w kasetonach zachowane są w najlepszym stanie. Co nie znaczy, że i tu zauważyć można liczne pęknięcia wyprawy tynkarskiej, oraz warstwy malarskiej. Powierzchnia malowideł jest zabrudzona, głównie zanieczyszczeniami atmosferycznymi (Fot. 49).

Wszystkie drewniane ramy noszą silne znamiona degradacji strukturalnej. Zniszczenia prawdopodobnie spowodowane są szkodliwym działaniem czynników atmosferycznych, pociągającymi za sobą zniszczenia typu mechanicznego. W dolnych partiach ram, w wielu kasetonach, drewniane listwy odpadły. W wielu miejscach drewno jest zwichrowane, odchodzi od muru. Ponadto zauważyć można pęknięcia drewna i drobne ubytki w strukturze drewna. Warstwa lakieru jest mocno zdegradowana, widoczne są łuszczenia farby. Oprócz

wymienionych zniszczeń, można dołączyć jeszcze szkodliwe działanie mikroorganizmów, zwłaszcza grzybów.

Fot. 45. Wyplówiałe malowidło

Fot. 46. Spękania na jednym z malowideł

Fot. 47. Odspojony fragment malowidła (widoczny w lewym dolnym narożniku)

Fot. 48. Malowidła na elewacji zachodniej

Fot. 49. Malowidła na elewacji południowej

5. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

A) BUDYNEK

Z uwagi na wysoką wartość zabytkowego obiektu, oraz trwający proces niszczenia, konieczne jest szybkie podjęcie prac konserwatorskich, mających na celu powstrzymanie postępującej destrukcji. Głównym założeniem robót, będzie zabezpieczenie wszystkich elewacji pałacu, oraz przywrócenie im pierwotnych walorów estetycznych. Ingerencja konserwatorska powinna polegać, przede wszystkim na odnowieniu wypraw tynkarskich. Należy wykonać konieczne naprawy tynków, z użyciem materiałów analogicznych do oryginalnych.

Wyprawy tynkarskie należy oczyścić z zabrudzeń sposobami, nie naruszającymi warstw powierzchniowych. Metoda powinna zostać dobrana na podstawie przeprowadzonych na obiekcie prób. Zaleca się, by powierzchnie wszystkich elewacji oczyścić metodą suchą, poprzez strumieniowanie pod ciśnieniem, drobnoziarnistym ścierniwem z użyciem agregatu CePe. Alternatywą dla tej metody, może być również czyszczenie przy użyciu środków chemicznych, oraz sprężonej pary wodnej (lub wody). Należy zwrócić jednak szczególną uwagę, aby nie dopuścić do nadmiernego przemoczenia tynków.

Ze względu na mocno zaawansowaną korozję biologiczną, należy przeprowadzić całościową dezynfekcję cokołu. Szczególną uwagę należy zwrócić również w strefie nad cokołowej, w załomach ścian, drewnianym gzymsie na elewacji północnej, oraz okolicach rur spustowych.

W miejscach mocno zasolonych (głównie w strefie przyziemia), zaleca się ostrożne skucie wypraw tynkarskich (do wątku ceglanego), a następnie odtworzenie ich w technologii WTA (tynki solochłonne). Technologia WTA pozwala na zredukowanie negatywnych skutków działania soli, poprzez zdolność gromadzenia ich w swojej strukturze, dzięki czemu powierzchnia zewnętrzna pozostanie sucha i wolna od wykwitów. Duża porowatość tynku pozwala natomiast na swobodny przepływ pary wodnej, co sprzyja odparowywaniu nadmiaru wilgoci zawartej w murze. Proponowana specjalistyczna zaprawa, przygotowana fabrycznie wiąże szybko, bez skurczu, co zapobiega powstawaniu rys i jest po krótkim czasie odporna na działanie wody opadowej. Wytrzymałość mechaniczna po związaniu jest dostosowana

do zachowanych tynków zabytkowych. W miejscach odparzonych i pudrujących się, wyprawy tynkarskie należy delikatnie odkuć a następnie przy użyciu zapraw o zbliżonym do oryginału składzie odtworzyć. Wszystkie rysy, oraz pęknięcia należy poszerzyć klinowo w formie liter V i wypełnić wysokoelastycznym materiałem do wypełniania rys. Zaleca się, aby na wszystkich elewacjach wykonać warstwę wykończeniową (szlichtę), przy użyciu zapraw zbrojonych mikrowłóknami, z uzyskaniem efektu zatarcia na szorstko. Wszystkie prace tynkarskie należy wykonywać ręcznie. Po konsolidacji i uzupełnieniu ubytków, wyprawy tynkowe zaleca się pomalować farbami, których właściwości pozwolą na utrzymanie się stabilnego efektu estetycznego przez długi czas. Proponuje się zastosowanie farb krzemianowych, które dobrze wiążą się z podłożem nie tworząc błony hamującej przepuszczanie pary wodnej. Zapobiega to odparzaniu i łuszczeniu się farb w przyszłości. Równocześnie farby krzemoorganiczne stanowią hydrofobową barierę dla wody opadowej, która nie wsiąka w strukturę tynku lecz jest odtrącana na zewnątrz. Zaleca się wykonanie ostatniej warstwy malarskiej w formie laserunku.

Elementy dekoracyjne (sztukaterie) należy odczyścić z nawarstwień farb i zacierki cementowej. Następnie konieczne jest wzmocnienie strukturalne, oraz uzupełnienie ubytków formy rzeźbiarskiej. W ostatnim etapie należy wykonać scalanie kolorystyczne.

Metalowe drzwi znajdujące się w podcieniach galerii odczyścić a następnie pomalować lakierem w kolorze ustalonym na komisji konserwatorskiej.

Elementy drewniane (gzymsy, kroksztyny, etc.) należy odczyścić i zdezynfekować środkiem biobójczym. Części rozwarstwione i zmurszałe usunąć, a następnie zaimpregnować. W miejscach dużych ubytków wykonać fleki przy użyciu drewna analogicznego do oryginału. Mniejsze ubytki uzupełnić dwuskładnikową pastą modelarską. Całość scalić kolorystycznie.

W przypadku tarasu nad galerią, należy wymienić część deskowania podniebienia. Szczególną uwagę należy poświęcić prawidłowemu odprowadzeniu wody opadowej z jego płyty, oraz wykonaniu dobrej izolacji przeciwwilgociowej. Zaleca się również, wymianę obróbek blacharskich.

B) MALOWIDŁA

Biorąc pod uwagę stan zachowania malowideł ściennych na elewacji, proponuje się przeprowadzenie pełnej konserwacji technicznej i estetycznej obiektu.

Celem planowanych prac będzie powstrzymanie postępującego destruktu substancji zabytkowej oraz przywrócenie malowidłom utraconych walorów estetycznych.

Prace konserwatorskie należy rozpocząć od zapoznania się z dokumentacją powykonawczą przeprowadzonych w latach 70 –tych prac. Określić zasięg pełnej oraz częściowej rekonstrukcji malowideł.

Zanieczyszczoną powierzchnię malowideł należy odczyścić na sucho, za pomocą gąbek syntetycznych i pędzli. Następnie, w miejscach oryginalnych malowideł podkleić odspojone fragmenty tynku. W miejscach pełnych rekonstrukcji zaleca się usunięcie zmurszałego tynku w całości. Do wzmocnienia warstwy tynku proponuje się użycie preparatu krzemoorganicznego.

Kolejnym etapem prac powinno być uzupełnienie ubytków wypraw tynkarskich, proponuje się wykonać to z użyciem gotowych zapraw renowacyjnych. Powierzchnię tynku należy opracować naśladowczo do oryginału.

Rekonstrukcje i uzupełnienia warstwy malarskiej wykonana w latach 70-tych, zaleca się, w miarę możliwości usunąć. Metodę usuwania należy poprzedzić próbami konserwatorskimi. Wybór najlepszej i najbezpieczniejszej metody pozostawia się do wyboru konserwatora prowadzącego prace. Próby należy przeprowadzać ostrożnie, tak aby nie uszkodzić oryginalnej warstwy malarskiej.

Kolejnym etapem prac będzie uzupełnienie ubytków warstwy malarskiej oraz rekonstrukcja fragmentów malowideł. Do scalania kolorystycznego proponuje się użycie farb na bazie spoiwa krzemianowego. Farby te wyglądem i właściwościami są zbliżone do farb historycznych.

Drewniane ramy w pierwszej kolejności należy odczyścić z warstw zanieczyszczeń i tłuszczącej się farby. Metodę usuwania farb poprzedzić próbami, dopuszcza się zastosowanie

metody chemicznej, jak i mechanicznej. Mocno zdegradowane fragmenty ram zdemontować, następnie wykonać nowe, z odpowiednio dobranego drewna, nawiązując do oryginału. W pozostałych listwach, osłabioną strukturę drewna zaimpregnować, powierzchnię drewna pokryć preparatem grzybobójczym. Ubytki drewna uzupełnić żywicą chemoutwardzalną barwioną w masie, a powierzchnię kitów opracować za pomocą dłut i papieru ściernego. Wszystkie ramy zabezpieczyć przed szkodliwym działaniem warunków atmosferycznych, warstwą lakieru o odpowiednio dobranym kolorze. Należy wybrać lakier nie zakrywający usłojenia drewna.

6. PROPONOWANE POSTĘPOWANIE KONSERWATORSKIE

A) BUDYNEK

1. Usunięcie tynków zniszczonych i odspojonych, oraz niewłaściwych pod względem technologicznym. W trakcie prac należy zachować szczególną ostrożność. Skucie osłabionych i odspojonych wypraw tynkarskich do wątku ceglanego
2. Wyprawy tynkowe proponuje się oczyścić przy użyciu agregatu Ce-Pe, stosując strumieniowanie pod ciśnieniem z użyciem precyzyjnego agregatu z dyszą rotacyjną (np. Rotec) i ścierniwa o odpowiednio dobranej gradacji. Alternatywną metodą czyszczącą, może być również metoda hydrotermiczna (gorąca para pod ciśnieniem) Przed przystąpieniem do oczyszczania powierzchni należy jednak wykonać próby i wybrać metody nienaruszające powierzchni.
3. Lokalnie dezynfekcja tynków w miejscach porażonych korozją biologiczną np. z użyciem preparatu Biocid BFA firmy Remmers lub równoważne.
4. Wypełnienie płytkich rys po wcześniejszym ich przeżyłowaniu w kształcie litery V, zaprawą elastyczną o niskim skurczu wiązania np. Sto Rissfuller fein firmy Sto lub równoważną
5. Wzmocnienie strukturalne pozostawionych zapraw np. preparatem krzemooorganicznym KSE 100 firmy Remmers lub równoważnym
6. Uzupełnianie ubytków i rekonstrukcja brakujących wypraw:

- warstwa podkładowa: nałożenie na odsłonięte wązki szprycy - zaprawy składającej się z cementu trasowego i piasku rzeczego
 - nałożenie tynków podkładowych tradycyjnych wapienno-piaskowych z dodatkiem trasy wyrównujących powierzchnie ścian; tynki w zależności od pożądanej grubości nakładane warstwowo - ok. 1- 2 cm na raz, każda warstwa ściągana na szorstko i sezonowana.
7. W partiach cokołu, wykonanie tynków odsalających WTA w technologii np. KEIM, Baumit lub równoważnej.
- wykucie spękanych i zasolonych spoin wązku do głębokości ok. 2 cm; Mur dokładnie wyczyścić na sucho, np. szczotką drucianą, a następnie usunąć kurz
 - krzyżowa obrzutka przekrywająca 50 % podłoża grubości do 5 mm przy użyciu materiału np. KEIM Porosan Trass Zementputz – tynk trasowo – cementowy stosowany zewnętrznie i wewnętrznie jako natryskowy poprawiający przyczepność w przyziemnej części budynków, na poprawienie przyczepności lub zaprawą równoważną. Pierwszą warstwę tynku należy dobrze zgracować i przed nałożeniem kolejnej warstwy zachować okres schnięcia ok. 1 dzień na każdy 1 mm grubości nałożonej wcześniej warstwy
 - zagłębienia, dziury oraz silne nierówności wypełnić bądź wyrównać materiałem np. KEIM-Porosan Ausgleichsputz - wyrównujący tynk trasowy o dużej wytrzymałości z wapnem trasowym i piaskiem dolomitowym przeznaczony do wilgotnych, zasolonych murów lub zaprawą równoważną
 - położenie dwóch warstw tynku renowacyjnego np. KEIM Porosan Trass Sanierputz NP – tynk hydrauliczny szerokoporowy na bazie wapna trasowego, białego cementu, piasku i dodatków o dużej wytrzymałości, przeznaczony do wilgotnych zasolonych murów lub zaprawą równoważną
8. Nałożenie na całości wypraw tynkarskich warstwy końcowej w postaci szlichty scalającej, przy użyciu zaprawy zbrojonej mikrowłóknami, np. KEIM Universalputz-fein lub inną zaprawą równoważną. Opracowanie powierzchni z uzyskaniem odpowiedniej faktury
9. Gruntowanie tynków przed malowaniem preparatem zgodnie z przyjętą technologią np. Spezial Fixativ firmy KEIM lub równoważne

10. Wykonanie prób kolorystyki na obiekcie i przedstawienie propozycji do komisyjnego zatwierdzenia, oraz 2-krotne pomalowanie tynków elewacji farbą w odpowiednich wersjach barwnych, zgodnie z przyjętą na komisji konserwatorskiej aranżacją. Proponowane zastosowanie farby Soldalit firmy KEIM lub równoważnej.

11. Elementy dekoracyjne

- Oczyszczenie i usunięcie złuszcających się warstw farb i zapraw itp., mechanicznie, nożami szewskimi, szpachelkami – z zastosowaniem specjalnych narzędzi
- Wykucie prowizorycznych zabezpieczeń i wadliwych technologicznie uzupełnień
- Dezynfekcja preparatem Biocid BFA firmy Remmers lub równoważnym
- Poszerzenie pęknięć występujących na sztukateriach w formie litery V i wypełnienie zaprawą elastyczną o niskim skurczu wiązania np. Sto Rissfuller fein firmy Sto lub równoważną
- W razie konieczności wykonać iniekcje wzmacniające z zastosowaniem Primalu AC33 w odpowiednim stężeniu lub równoważnym
- Impregnacja wzmacniająca preparatami krzemooorganicznymi, np. KSE 100 firmy Remmers lub równoważnym
- Opracowanie mocno zniszczonych powierzchni poprzez dorzeźbienie brakujących fragmentów i założenie kitów przy użyciu zapraw o analogicznym do oryginału składzie
- Gruntowanie powierzchni zgodnie z przyjętą technologią, np. Soldalit Fixativ firmy KEIM lub równoważne
- Scalanie kolorystyczne elementów dekoracyjnych farbami firmy KEIM lub równoważnymi

12. Metalowe drzwi oczyścić, zabezpieczyć antykorozyjnie, nałożyć warstwę farby podkładowej i końcowej. Kolorystykę ustalić komisyjnie

13. Elementy drewniane (gzymsy, wsporniki etc.)

- Mechaniczne oczyszczenie drewna z warstw brudu i pozostałości lakieru
- Przeprowadzenie dezynfekcji biobójczej, np. preparatem Induline IL – 150 firmy Remmers lub równoważnym
- Usunięcie zgniłych fragmentów i zastąpienie ich odpowiednio opracowanymi elementami wykonanymi z analogicznego do oryginału rodzaju drewna

- Impregnacja wzmacniająca strukturę drewna, np. preparatem Epoxi-Holzverfestigung firmy Remmers lub Hekol I-50 lub równoważnym
- Uzupelnienie drobnych ubytków za pomocą dwuskładnikowej pasty modelarskiej np. AXSON SC 258, lub równoważnej
- Malowanie/zabezpieczenie drewna kolorową lakierobejcą; kolor ustalony na komisji konserwatorskiej

B) MALOWIDŁA

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej przed konserwacją
2. Usunięcie wtórnych nawarstwień.
3. Podklejenie odspojonych tynków przy użyciu preparatów Ledan, Primal AC33 lub równoważnych
4. Impregnacja wzmacniająca tynku przy użyciu preparatów krzemooorganicznych KSE 100 i KSE 300 firmy Remmers lub równoważnych
5. Uzupelnienie ubytków tynków zaprawami o składzie analogicznym do oryginału
6. Usunięcie przemalowań
7. Scalanie kolorystyczne warstwy malarskiej naśladowczo do oryginału przy użyciu farb firmy KEIM, pigmentów naturalnych lub równoważnych
8. Wykonanie dokumentacji powykonawczej

Drewniane ramy (obramienia) malowideł

1. Usunięcie wtórnych nawarstwień
2. Mechaniczne lub chemiczne usunięcie warstwy lakieru
 - Dezynsekcja i dezynfekcja drewna, np. preparatem Induline IL – 150 firmy Remmers lub równoważnym
3. Impregnacja wzmacniająca strukturę drewna np. preparatem Epoxi-Holzverfestigung firmy Remmers lub Hekol I-50 lub równoważnym
4. Uzupelnienie drobnych ubytków drewna za pomocą dwuskładnikowej pasty modelarskiej np. AXSON SC 258, lub równoważnej
5. Rekonstrukcja fragmentów listew

6. Malowanie/zabezpieczenie drewna kolorową lakierobejcą; kolor ustalony na komisji konserwatorskiej

Po zakończeniu wszystkich prac, należy wykonać dokumentację konserwatorską, obrazującą przebieg robót Dokumentacja powinna zostać wykonana wg obowiązujących norm.

Ponad to zaleca się, aby wszystkie prace związane z remontem konserwatorskim budynku Pałacu Lubomirskich, wykonywane były przez firmę mającą doświadczenie w realizacji tego typu robót.